

Mód László

A munkások strandjától a „Sárga” üdülőtelepig

Adalékok a tiszai fürdő kultúra változásához

Magyarország nagyobb folyói mentén sokféle találkozhatunk olyan üdülővezetekkel, amelyek a szabadidő eltöltésének sajátos lehetőségeit kínálják azok számára, akik ezekben a térségekben nyaralóval vagy víkendházzal rendelkeznek. Kialakulásukat követően ezek a gyakran több száz építményt magukba foglaló telepek sajátos üdülőközösségekké formálódtak, amelyek kutatása különböző szempontok szerint történhet. Szeged lakossága, különösen a helyi polgári réteg a 19. század közepétől kezdte rekreációs céllal felfedezni a Tiszát, amely kiváló nyaralási lehetőséget biztosított mindazok számára, akiknek nem volt lehetőségük távoli fürdőhelyeket felkeresni. A folyón úszóházak (uszodák) létesültek, a különböző partszakaszokon pedig a helyi hatóságok és egyesületek strandokat alakítottak ki, ahol a lakosság bizonyos szabályok betartása mellett hódolhatott a fürdőzés szenvedélyének. Az 1950-es évektől Szegeden a fürdő kultúra¹ újabb korszaka bontakozott ki. Sorra létesültek ugyanis a Tisza hullámterében olyan üdülőtelepek, amelyek a szabadidő eltöltésének korábban nem gyakorolt formáit kínálták, mivel az üdülőtelteken emelt épületek tulajdonosaik, illetve használóik számára második otthonokként is funkcionálhattak. A tanulmány arra vállalkozik, hogy felvázolja a Szegeden „Sárgaként”² ismert üdülőtelep kialakulásának körülményeit és az ott létrejött közösség életmódjának jellemzőit. Az elemzés a „második otthon” jelenségét fókuszba állítva több nézőpontból igyekszik körüljárni a témát, felhasználva mindehhez a résztvevő megfigyelések során nyert adatokat, az ingatlanok tulajdonosaival készített interjúkat, a helyi sajtóban (*Délmagyarország*, *Szegedi Friss Újság*, *Szegedi Híradó*) megjelent újságcikkeket

¹ Tanulmányomban a nyaralói, illetve üdülő kultúra kifejezés helyett a fürdő kultúra terminust alkalmazom, jóllehet az általam vizsgált jelenség a fürdőzésen kívül más kulturális gyakorlatokat is magában foglalhat. Schleicher Vera a balatoni térség kulturális kapcsolatait elemző monográfiájában utóbbi a lokális/hagyományos kultúra ellentétpárjaként értelmezi, amely a 20. század elejétől a tudatos, programszerűen meghirdetett fürdőfejlesztések hívószavává vált. Schleicher 2018: 21.

² A „Sárga” mint földrajzi név a 19. század eleje óta ismeretes „Sárga part”, „Sárga szirt” formában. Incze Géza szerint utóbbi a meredek partnak az a része lehetett, amelyet a víz alámosott. Bálint Sándor a jeles halásztanyák között emlegette, ahol egykoron hajómalmok is örültek. Bálint 1976: 81; Incze 1960: 77.

és a Tömörkény István Üdülőtársulat irattárában található dokumentumokat.³ A kutatás arra is választ próbál keresni, hogy milyen motivációk vonzották a Tisza hullámterébe a nyaralótulajdonosokat, milyen társadalmi kapcsolathálókat alakítottak ki egymás között, és hogyan határozta meg mindennapjaikat ez a sajátos életforma.

A MÁSODIK OTTHON MEGHATÁROZÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

A második otthon fogalmának értelmezésére idehaza és külföldön különböző tudományterületek részéről az utóbbi évtizedekben számos kísérlet történt. Ebben a tekintetben elsősorban azok az országok jártak az élen, ahol széles társadalmi rétegek birtokolnak mind a mai napig különböző terminusokkal (pl. finn *mökki*, angol *weekend home*, *summer cottage*, francia *résidence secondaire*) illethető építményeket, hétvégi házakat, erdei kunyhókat legtöbbször a városoktól távol, vidéki környezetben. A második otthonoknak sokféle változata létezik, amelyek közül esetünkben a szezonálisan, rekreációs céllal használt típusok jöhetnek leginkább számításba. Az *Ethnologia Europaea* 2007-ben megjelent tematikus számának bevezetőjében Regina Bendix és Örvar Löfgren azt hangsúlyozta, hogy az elitek évezredekkel ezelőtt már kialakítottak ún. többes otthonokat (*multiple homes*), amelyeknek az ókortól napjainkig különböző megnyilvánulási formái (pl. római villák, reneszánsz nyári paloták) léteznek.⁴ Örvar Löfgren kutatásaiból kitűnik, hogy a svédországi üdülőtulajdonosok első generációja a városi elit köréből került ki, az 1920-as és az 1930-as évek folyamán azonban a társadalmi bázis fokozatosan kiszélesedett, mivel hivatalnokok, köztisztviselők is elkezdtek vidéki környezetben nyaralókat birtokolni. A nyári szabadság idején a családok életstílusa gyökeresen eltért az esztendő nagy részében megszokottól, mivel kiemelkedő szerep jutott a különböző sporttevékenységeknek, vitorlázásnak, evezésnek, túrázásnak vagy a horgászatnak, esténként pedig a baráti összejöveteleknek. A nyaralóközösségek a tengerpartokon gyorsan szaporodtak, a hotelek, szállodák ezzel a folyamattal párhuzamosan szép lassan kiürültek. Egyre többen vágytak saját tulajdonú vagy bérelt ingatlanra, miközben egész tengerparti falvakat vásároltak

³ Az 1990-es években rendszeres látogatója voltam az üdülőtelepnek, ahol ekkor még nem végeztem módszeres terepmunkát. A kutatások 2007-ben kezdődtek, amikor a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke nemzetközi diáksemináriumot szervezett, amelynek témája a folyók és a városok sokoldalú kapcsolata volt. A résztvevők ez alkalommal interjúkat készítettek a nyaralótulajdonosokkal, és igyekeztek dokumentálni az üdülőközösség mindennapjait. MÓD 2007: 25–32. A kutatások későbbi szakaszában sikerült lefényképeznem az üdülőtelepen működő társulat irattárában (a továbbiakban: TTÜi) fellelhető dokumentumok (közgyűlési jegyzőkönyvek, közgyűlésekre készített jelentések, levelezések, ügyfélfogadási napló) jelentős részét, amelyek támpontot nyújtottak a fürdőkulturában bekövetkezett változások megragadásához. 2012. augusztus 20-án a Tiszaparti Szent István Népünnepély keretében időszaki kiállítás nyílt, amelynek az volt az elsődleges célja, hogy bemutassa a résztvevőknek a „Sárga” kialakulásának körülményeit.

⁴ Bendix–Löfgren 2007.

fel fokozatosan. Aki nem engedhette meg magának, hogy régi épületet vegyen, az újat épített, de olyan stílusban, ami tökéletesen szimbolizálta a nyaralás eszményét. Sajátos ritmus és ideiglenesség jellemezte ezt a nyaralói kultúrát (*cottage culture*), hiszen az esztendő nagy részében az épületek üresen álltak, s csak a nyári hónapokra népesültek be. Hangsúlyos szempontnak számított az egyszerűség, szemben az urbánus életmód kényelmességével. Az időhasználat is sajátos módon alakult, amit a vendégek és a rokonok látogatása, a családtagok, főként a kenyérkereső családfő ingázása határozott meg. A nyár kezdetét a város elhagyásának rituáléja jelezte, a városi életből való kiszakadás nemcsak néhány hetet, hanem akár több hónapot is felölelt. A megérkezéshez hasonlóan a távozásnak is kialakultak a sajátos ritualizált alkalmak, például a nyárbúcsúztató összejövetelek.⁵

A második otthonok fenntartása mögött húzódnó motivációk meglehetősen sokfélék lehetnek, hiszen a városlakók különböző okok miatt vásárolnak vagy építenek vidéken nyaralót. Vannak, akik kedvelik az egyszerű, természetközeli életmódot, mások egyfajta időutazást hajtanak végre, amikor időszakosan visszatérnek gyermekkoruk egykori helyszínére.⁶

A téma iránti érdeklődés Magyarországon az 1980-as évek végétől bontakozott ki, s a kutatások különböző intenzitással ugyan, de azóta is folyamatosan zajlanak. A szociológusokon kívül a földrajz-, a néprajz- és a történettudomány képviselői tettek kísérletet arra, hogy a jelenséget különböző nézőpontból vegyék górcső alá, és újabb adalékokkal gazdagítsák az eddigi eredményeket.

Hegedüs József és Manchin József a „második lakások”⁷ elterjedésének, széles körűvé válásának néhány szociológiai mechanizmusát igyekezett feltárni az 1965-től 1975-ig terjedő időszakban, amikor az üdülőterületek látványos expanziójának lehettünk tanúi Magyarországon. Ez a folyamat egyfelől abban nyilvánult meg, hogy egyre több településen jelentek meg a magánüdülők, másfelől egyre több család engedhette meg magának, hogy ilyen típusú ingatlant tartson fenn.⁸

Csordás László, aki az 1990-es évek elején a dél-alföldi második otthonokról készített elemzést, elterjedésüket az 1960-as évek elejétől az 1970-es évek végéig tartó gazdasági növekedéssel, valamint az iparban és a szolgáltató szektorban foglalkoztatottak számának és arányának jelentős emelkedésével hozta összefüggésbe. Ezek a folyamatok széles társadalmi bázist jelentettek a belföldi üdülés számára Magyarországon, ami javarészt nem a vállalati (szakszervezeti), hanem a saját tulajdonú üdülőkben valósult meg.⁹ 1990-ben négy alföldi megyében összesen 13 098 ingatlant vettek nyilvántartásba, amelyeket a szerző az alábbi

⁵ Löfgren 1999: 109–154.

⁶ Bendix–Löfgren 2007.

⁷ A szerzőpáros minden olyan ingatlant ebbe a kategóriába sorolt, amelynek az elsődleges funkciója nem a tulajdonos állandó lakásszükségleteinek kielégítése volt. Hegedüs–Manchin 1987: 251.

⁸ Hegedüs–Manchin 1987.

⁹ Felfogásában a szabadidőlakás olyan második otthonnak tekinthető, amelyet túlnyomóan szabadidőben és csak átmenetileg (a napi munkaidő után, a hétvégén vagy a szabadság ideje alatt) használnak szabadidős célokra. Csordás 2019: 103.

csoportokba sorolt: folyóparti, szikes tavak menti, termálvizes fürdők környéki, tóparti, zártkerti és vegyes.¹⁰ Csordás szerint a második otthonok magyarországi elterjedésében az sem tekinthető elhanyagolható tényezőnek, hogy az 1960-as évektől a társadalmi struktúráváltás következtében megjelentek az új és arányai-ban bővülő vezetőrétegek, amelyeknek a képviselői a politikai-társadalmi-gazdasági helyzetükből származó előnyöket a sajátos presztízst is jelentő magánüdülők megszerzésére fordíthatták.¹¹ Valuch Tibor tágabb perspektívából, a gazdasági-társadalmi folyamatokba ágyazva próbálta értelmezni a jelenséget, amelynek háttérében részben a divat, részben a gyorsuló lakossági jövedelemfelhalmozás húzódtott meg.¹² Legutóbb a téma összefoglalására Németh Szandra tett kísérletet, aki doktori disszertációjában a magyarországi magánüdülők helyzetét vizsgálta az 1960–1980-as években.¹³ Az átfogó szemléletű elemzések mellett nem feledkezhetünk meg azokról a feldolgozásokról sem, amelyek egy-egy üdülőttelep kialakulásának körülményeivel és mindennapjaival foglalkoztak, nyomon követve azokat a két világháború közötti időszakról egészen napjainkig.¹⁴

A STRANDFÜRDŐ KIALAKULÁSA

A 19. század közepén a Tiszában fürdést – különösen a város alatti szakaszon – a helyi hatóságok tiltott tevékenységnek minősítették, ezért rendszeresen bocsájtottak ki rendeleteket ennek megakadályozása céljából.¹⁵ Az uszodákkal szemben, ahol a fürdőzés meghatározott szabályok szerint, általában úszómester jelenlétében zajlott, a folyóparton ilyen típusú kontrollt nem lehetett gyakorolni, emiatt a vízbefulladások száma is magas volt. Mindemellett arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a fürdőzők testének látványa ekkor még megbotránkoztatónak, erkölcsértőnek minősült.

Szegeden az első strandot, vagy ahogyan azt a korabeli sajtó nevezte, „partfürdőt”, Hollós József főorvos kezdeményezésére 1912-ben a Tisza bal partján, az ún. Bertalan-émlékmű¹⁶ közelében létesítették azon a partszakaszon, ahol erre a feltételek (homokos part, sekély víz) adottak voltak. Alapítóit egyértelműen egészségügyi, illetve gyógyászati szempontok vezérelték, mindehhez pedig a nap, a levegő és a víz „célszerű” használata a nyári hónapok idején a fürdőhely esetében ideális körülményeket kínált.¹⁷ Megnyitását követően a partfürdő olyan nagy

¹⁰ Csordás 1992: 72, 74–75.

¹¹ Csordás 2019: 104.

¹² Valuch 2013: 218.

¹³ Németh 2019.

¹⁴ Búza 1993; Ablonczy 2011; Törő 2016.

¹⁵ *Szegedi Híradó* 1863. július 8. 4; 1864. június 11. 2.

¹⁶ A Bertalan Lajos (1838–1901) főmérnök tiszteletére 1904-ben állított vasbeton építményt 1976-ban bontották le, amikor a városban a második közúti híd építése zajlott.

¹⁷ Bányai Jenő szerint Magyarország első folyóvízi strandja volt, amelyet néhány év elteltével követtek a fővárosi partfürdők. Bányai 1986: 4.

népszerűsége tette szert, hogy az úszóházak üzemeltetői egymás után folyamodtak a hatóságokhoz újabb szabadtéri fürdők létesítése érdekében. Látogatottságához minden bizonnyal jelentős mértékben hozzájárult az a körülmény, hogy itt a férfiaknak és a nőknek nem kellett elkülönülniük egymástól, vagyis együtt fürdőzhetek. 1913 nyarán egy ingyenes szabadtéri fürdőhely létrehozásának a terve is felmerült, amely a munkások számára biztosított volna fürdőzési lehetőséget. Az 1920-as évek közepére Újszegeden már hét strandfürdő üzemelt, amelyeket sportegyesületek (Szegedi Torna Egylet, Szegedi Atlétikai Klub), foglalkozási csoportok (vasutasok, postások) szervezetei, illetve a Szegedi Partfürdő Részvénytársaság tartott fenn.

A folyóhoz kapcsolódó fürdőzési gyakorlatról, valamint a sporttevékenységekről az 1930-as évek elején Hauser Rezső Sándor a *Szegedi Friss Újság* hasábjain *Nyár a Tisza partján* címmel részletes leírást közölt, amelyben a fürdőhelyek jellemzése mellett igyekezett megragadni a szabadidő eltöltésének napi ritmusát is.¹⁸ A város felől, a folyó jobb oldalán sorakoztak az uszodák, illetve az evezős sportegyesületek klubházai, amelyek közül utóbbiak főként délután népesedtek be, amikor a tagság vízi járműveivel birtokba vette a Tiszát. A bal parton, azaz az újszegedi oldalon a Bertalan-emplémtől a vasúti hídig helyezkedtek el a különböző fenntartásban üzemelő strandfürdők.¹⁹ Az 1930-as években a nyári hónapokra benépesült a folyó, ami azt mutatja, hogy a strandfürdők széles társadalmi körben a szabadidő eltöltésének fontos helyszíneivé váltak, ahol megfelelő szabályok betartása mellett lehetett a modern testkultusz jegyében a testápolás és a testedzés különböző technikáit gyakorolni.²⁰ Nemcsak a tiszai fürdőkultúra helyszínei alakultak ki, hanem sajátos rituáléi, tárgyai és kellékei is, amelyek nélkülözhetetlenek voltak annak megvalósításához. Az újságokban a helyi áruházak hirdetésekben kínálták „nyári cikkeiket” – strandolajat, strandszékeket, nyugágyakat, párnákat, különböző típusú sapkákat, szemellenzőket, szalmakalapokat és a strandkabinokba gyékénylapokat.²¹ Annak ellenére, hogy a szabadidő eltöltésének az előzőekben ismertetett formája széles társadalmi bázissal rendelkezett, akadtak szemmel látható különbségek az egyes csoportok között. Nem engedhette meg mindenki magának, hogy a partfürdőn strandkabint tartson fenn vagy saját ladikkal, sportolásra alkalmas csónakkal rendelkezzen. Az újszegedi oldalon található tiszai fürdők, amelyeket gyakran illettek a „kasztrstrand” elnevezéssel,

¹⁸ Az 1920–1930-as évekre a Tisza hasznosításában gyökeres változások mentek végbe, hiszen előtérbe került a folyónak a szabadidő eltöltésében betöltött szerepe. Az I. világháborút követően a tutajozás nagymértékben háttérbe szorult, a vasúthálózat kiépülésével pedig a hajózás is veszített jelentőségéből. Természetesen ez nem jelenté azt, hogy az áruszállítás teljesen megszűnt volna, ám a nagyobb méretű vízi járművek száma erőteljesen lecsökkent, a fatelepeken feldolgozásra váró szálfák pedig szinte teljesen eltűntek a folyóról. Nyaranta sokkal inkább jellemzőek voltak már az evezősök, a motorcsónakok és a vitorlások, nem is beszélve a fürdőzők tömegéről.

¹⁹ *Szegedi Friss Újság* 1932. augusztus 12. 4.

²⁰ Mohácsi Gergely szerint a strandokon szinte elmosódtak a társadalmi különbségek, és maga az életstílus jelentette a legfőbb identitásformáló erőt. Mohácsi 2002b: 44.

²¹ *Délmagyarország* 1935. június 11. 4.

gyakran képezték kritika tárgyát, mivel erősítették a társadalmi elkülönülést, „nem túrték a vízi egyenlőséget”.²² Ez az állapot 1936-ban szűnt meg, amikor a város megvásárolta a Szegedi Partfürdő Rt. felszereléseit, majd saját strandfürdőt hozott létre.

Az üdülőtelep kialakulása a „Sárga” elnevezésű strandfürdő²³ létesítésével kezdődött az I. világháborút követően, ám ekkor még nem voltak a Tisza partján állandó építmények.²⁴ 1922-ben a *Délmagyarország* arról számolt be, hogy Tápé területén új fürdőhely létesült, amely Újszeged szerb megszállása idején nagy népszerűségnek örvendett, amikor a Szegedi Partfürdő Rt. szüneteltette a működését. A helyzet konszolidálódásával a partszakasz ugyan feledésbe merült, 1922-ben azonban a Szegedi Munkás Testedző Egyesület elhatározta fejlesztését, amihez az Országos Testnevelési Tanács 100 000 koronás támogatását is sikerült megszereznie. A Tisza partján egy húsz méter hosszú és tíz méter széles, szétszerelhető fürdőházat terveztek építeni, amelyben kabinok álltak a fürdőzők rendelkezésére az átöltözéshez. Az egykorú sajtóbeszámoló szerint az akció azért tekinthető figyelemre méltónak, mert a „rendszeres tiszai életet egészen Tápéig hosszabítja meg”, illetve több száz gyerek számára biztosít feltételeket az „egészséges nyári élethez”.²⁵ Walter Mihály az 1960-as évek közepén a *Délmagyarország* hasábjain egy olvasói levél formájában így emlékezett vissza a strand kialakításának kezdeteire:

„A Munkás Testedző Egyesület vezetősége 1920-ban határozta el, hogy üdülőtelepet létesít a sportolói részére. A dorozsmai szolgabíró engedélyével kezdtük meg az építést a »Sárgán«. Az egyesület tagjai készítették a kabinokat, egy közös öltözőt és örbödét. A munkanélküli tagok vállalták az éjszakai felügyeletet.”²⁶

Az előbb bemutatott kezdeményezések ellenére a „Sárga” az 1920-as évek második felében nem éppen a szervezett fürdőletről vált nevezetessé, hanem a sorozatos vízbefulladások miatt került, mintegy elretentő példaként, a helyi sajtó hasábjaira. A partszakasz nemcsak a halálos kimenetelű tragédiák kapcsán, hanem a strandon uralkodó állapotok miatt is negatív színben tűnt fel:

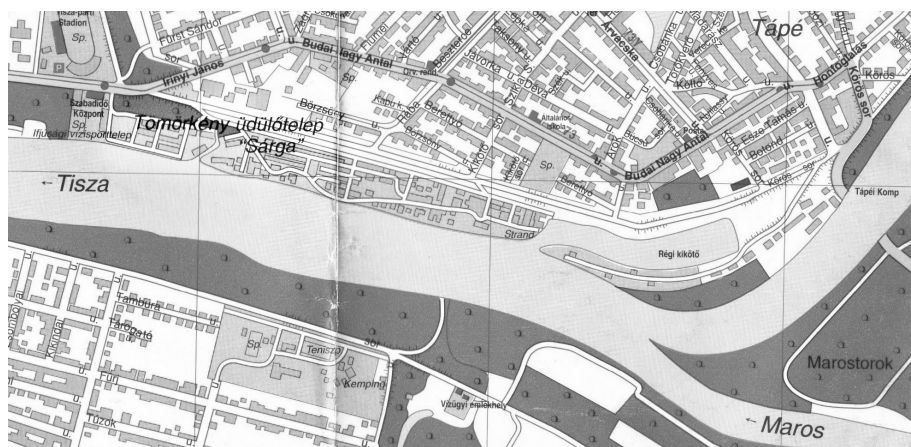
²² *Délmagyarország* 1930. június 8. 11.

²³ Mohácsi Gergely szerint a strandfürdők mint új városi intézmények megjelenése szervesen összefüggött egy sor olyan társadalmi és urbanizációs folyamattal, amit röviden a modernitás kifejezéssel lehet illetni. A 20. században egyre fontosabbá váló testkultúrának a nagyvárosi strand volt az egyik kitüntetett színtere, egyre tömegesebben és egyre intenzívebben termelte újra a modern testkultusz hétköznapi gyakorlatait és diskurzusait. Addig elképzelhetetlen mértékben engedte látni és láttatni az emberi testet, azok tömeges jelenlétét, sőt egymással való érintkezését is lehetővé tette. A strandfürdő a táncteremhez és a sportpályához hasonlóan egyesek számára azt a lehetőséget kínálta, hogy egyfajta modern életstílussal helyettesíthették a középosztályi lét polgári feltételeinek hiányát. Mohácsi 2002a; Mohácsi 2002b: 35.

²⁴ *Délmagyarország* 1912. január 30. 5; 1912. április 8. 7; 1912. augusztus 8. 3; 1924. augusztus 7. 5.

²⁵ *Délmagyarország* 1922. július 23. 6.

²⁶ *Délmagyarország* 1964. december 26. 8.

1. térkép. „A Sárga” elhelyezkedése (részlet)

Forrás: Szeged. Városterkép. 1. kiadás. Magyar Térképház Kft., Budapest, 1998.

„Ez a Sárga már emberemlékezet óta tölti be az ingyenstrand szerepét, ahol nem érvényes a strandszabályrendelet és ahol a civilizáció még nem húzta meg a közszemérem és a közizlés éles határvonalát. De azért vannak bizonyos önként vállalt szabályok. Például tíz éven felül sem a lányok, sem a fiúk nem hempereghetnek a drága homokban úgy, amint a világra jöttek. Holmi régészek megállapíthatnák, hogy nyaranta itt találhatóak a hajdani fügefalevelek egyenes leszármazottjai.”²⁷

Az 1930-as évek végén úgy tűnt, hogy a „Sárga” mint tiszai strand elveszíti a népszerűségét, mivel az ingyen fürdőzésre vágyók áttették székhelyüket az újszegedi oldalra, az immár egykori Bertalan- emlékmű közelébe, ahol sekélyebb volt a víz és kisebb a várostól való távolság.²⁸ Minden bizonnyal a II. világháború idején is üzemelt, 1946-ban Dénes Leó polgármester a fejlesztését is tervbe vette.²⁹

Strandfürdők tehát Szeged központjától nagyjából három kilométerre, a Maros-torkolattal szemben, az ún. Téli kikötő közvetlen közelében alakult ki az 1910-es évek végén, az 1920-as évek elején, amikor a folyó bal partján, Újszegeden a szerb megszállás miatt a fürdőzés nehézkessé vált. A meder ugyan hirtelen mélyült, ám a partszakaszt az áradásokat követően vastag homokréteg borította be. A várostól távoli, periférikus elhelyezkedése miatt a két világháború között elsősorban azon társadalmi csoportok körében örvendett nagy népszerűségnek, amelyek nem engedhették meg maguknak, hogy más strandfürdők használatáért fizessenek.

²⁷ *Délmagyarország* 1926. április 16. 4.

²⁸ *Délmagyarország* 1938. augusztus 2. 6.

²⁹ *Délmagyarország* 1946. augusztus 22. 3.

A HULLÁMTÉR BIRTOKBAVÉTELE

A „Sárga” üdülőtelep kiépülése az 1950-es évek elejétől indulhatott meg, amikor a helyi vállalatok sorra emeltek dolgozóik számára nyaralóépületeket a Tisza hullámterében, habár nem zárható ki, hogy már ekkor magánszemélyek is jeleskedtek ezen a téren. Sarnyai Vencel az üdülőtelep képviselőjében Komócsin Mihálynak,³⁰ a szegedi II. Kerületi Tanács VB-titkárának 1957. október 22-én kelt levelében a következőképpen mutatta be a telep kialakulásának körülményeit:

„A Sárgán lévő üdülőtelep spontán jött létre a szegedi dolgozók kezdeményezésére és társadalmi munkájával. Ez az üdülőtelep a munkásoké volt már a Horthy-fasizmus idején, amikor a munkásnak nem volt pénze arra, hogy a drága csónakházakat vagy drága fürdőzési lehetőségeket vegye igénybe, idejártak ki a szegedi munkások, a bokrok között vetkőzve élvezték a Tisza hús hullámain. Itt tartottak összejöveteleket, amelyekről ma is nagyon sokat beszélnek az idősebb munkások. Talán ez az oka, ezek a munkás hagyományok, hogy Szeged dolgozói itt építették ki üdülőtelepüket [...]”³¹

A *Délmagyarország* beszámolója szerint 1955-ben a MÁV Fiúnevelő Intézetének, a szalámigyárnak, a cipőgyárnak és a postának már biztosan állt az üdülője, amelyeken kívül újabbak építése is folyamatban volt.³² Tápé Község Tanácsához ugyanebben az évben a Szegedi Orvostudományi Egyetemtől 350, a Szegedi Postaigazgatóságtól 200, a Szegedi Cipőgyártól szintén 200 négyszögöl területre érkezett igény, ahova az érintettek nyaralóépületek emelését tervezték.³³ Az építkezések 1956-ban tovább folytatódtak, ahogyan erről a *Délmagyarország* is beszámolt:

„Egy magaslaton nők és férfiak építik a Textilművek üdülőházát. Goldmann Mária, Guszó Anna, a gyárban fonónők – de a szakképzettség szerint építőmunkások is! – most rakják a téglát, állítják be az ablakot, ajtót. Ábrahám János és Frányó Imre elmondják, hogy a Textiltechnikum diákjai igen lelkesen vettek részt eddig társadalmi munkában az építkezésen, most azonban a vizsgák miatt nem tudnak kijárni dolgozni. Az épületeket egyébként a gyár régi felvonulási anyagaiból építik. Mellettük pár méterre Nacsa István szakmunkás vezetésével mintegy tíz fiatal postás planírozza a földet, hordja a téglát. Félmeztelenül dolgoznak s elmondják, hogy szabadságuk idejét, vagy szabadnapjukat áldozzák arra, hogy felépítsék a tíz méter hosszú öltözőjüket. A Reszelő, Vágó, Mérlegkészítő és Kazánkovács KSZ is épít kis házikót. A Szegedi Cipőgyár dolgozói gyönyörű üdülőtelepet vettek át az elmúlt napokban: az előtér ízlésesen ki van festve, a bejáratnál és az öltözőkben kovácsoltvas lámpák

³⁰ Komócsin Zoltán testvére, aki a helyi politikai életben az 1956-os forradalom után meghatározó szerepet játszott.

³¹ TIÜi Levelezések, 1957–1960.

³² *Délmagyarország*, 1955. július 3. 4.

³³ TIÜi Levelezések, 1957–1960.

lónak. Van nagy rádiójuk, lemezjátszójuk, több nyugágyuk, nagy mólójuk. Vadon-
natú motorcsónak és egy kétpárevezős csónak ring a vízen, fent a parton négy két-
személyes kajak várja a gyár dolgozóit.”³⁴

Az üdültulajdonosokat tömörítő társulat 1958. szeptember 10-én tartott taggyűlésén a vízügyi igazgatóság képviselője részéről az az információ hangzott el, hogy az első bérleti szerződés megkötésére 1953-ban került sor, amelyet, ahogyan azt a fenti adatok is bizonyítják, újabbak követtek. A folyamat eredményeként az 1950-es évek végére már 40 vállalat és intézmény, illetve 30 magánszemély használt különböző nagyságú területet a Tisza hullámterében.³⁵

Az üdülőtelep kialakulása a rendelkezésre álló források tükrében sokkal inkább tűnik egyfajta spontán folyamatnak, semmint tudatosan tervezett és megvalósított intézményi telekparcellázásnak, amelynek tipikus megnyilvánulási formája lehetett valamilyen helyi tanácsi akció.³⁶ Az 1920-as évek elején létesített strandfürdő és a Körössy-féle halászcsermák³⁷ közelsége biztosan hozzájárulhatott ahhoz, hogy az 1950-es évek közepétől egyre több helyi vállalat és magánszemély fordult az illetékes hatóságokhoz üdülőtelkek kiutalása céljából. Az üdülőtelep kialakulásával kapcsolatban a korabeli sajtó és az ingatlantulajdonosok által folytatott levelezések is gyakran kiemelték a partszakasz kapcsolódását a munkásosztályhoz, illetve a két világháború között illegálisan szervezett munkástalálkozókhoz, amelyeknek egyik központi figurája Gera Sándor³⁸ (1907–1937) volt. Ez a momentum a későbbiek során egyfajta legitimációs eszközként is funkcionálhatott, amire folyamatosan vissza lehetett utalni, bizonyítva, hogy a munkás-ság is kialakította a maga fürdőkultúráját. Az üdülőtársulat igyekezett felvállalni a „munkásmozgalmi hagyományok” ápolását is, amelynek látható és kézzelfogható megnyilvánulási formája az üdülőtelep középső részén kialakított emlékhely, ahol 1961. augusztus 20-án ünnepélyes keretek között emlékművet avattak fel. Az objektum Tápai Antal szobrászművész tervei alapján az üdülőtársulat és a Hazafias Népfront önkénteseinek hathatós közreműködésével készült, végleges formáját azonban csak 1968-ban nyerte el, amikor a partszakaszt kőfallal erősítették meg, így nem kellett tartani az áradások pusztításától. Egy nagy méretű

³⁴ *Délmagyarország* 1956. június 7. 3.

³⁵ Az első kategóriába tartozó üdülőtelkek általában nagyobb, akár 1–200 négyszögöl kiterjedésűek voltak, bár akadtak kisebbek is, mint például a Cipónagykereskedő Vállalat 10, vagy a Mútrágya és Növényvédő Vállalat 8 négyszögöles területe. A legnagyobb parcellával, 565 négyszögöllel ekkor a Szegedi Cipőgyár rendelkezett. Magánszemélyek esetén az üdülőtelkek mérete egyetlen kivételtől eltekintve nem haladta meg a 100 négyszögölet. TIÜi Az 1958. szeptember 10-én tartott taggyűléséről készült jegyzőkönyv.

³⁶ Részletesen: Hegedűs–Manchin 1987: 258.

³⁷ A napjainkban is üzemelő ikonikus vendéglátóhelyeket az 1930-as, 1940-es években a névadó Körössy család tagjai létesítették és üzemeltették egészen azok államosításáig. Bányai 1997.

³⁸ Már fiatalon bekapcsolódott a munkásmozgalmába, a KMP szegedi szervezetének egyik vezetője volt, aki ténykedése miatt két és fél év fogházbüntetést kapott. 1933-ban hagyta el Magyarországot, majd 1937-ben a spanyol polgárháborúban halt meg. *Délmagyarország* 1957. augusztus 3. 3.

1. kép. *A munkásmozgalmi emlékmű az üdülőtelepen az 1970-es években (TIŰi fotónegatívok)*

tiszai kavicsot ábrázol, amelyre fémlemezéből kovácsolt, ötágú csillagot illesztettek. Az emlékmű környezetét parkosították, díszkő korláttal vették körbe. A műalkotáson a következő felirat szerepelt, amelyet az 1990-es években ismeretlenek levéstek: „Sárga» Az illegális szegedi munkásmozgalom forradalmi szervezkedésének egyik színhelye az elnyomatás sötét éveiben a párt vezetésével munkások, parasztok, néphez hű értelmiségiek összefogott erővel munkálták itt a szocialista jövőt. Munkásságuk emlékére az utókor nevében Tömörkény István Üdülőtársulat.” A munkástalálkozó emlékezetét az üdülőtársulat próbálta ápolni olyan formában, hogy április 4-ére vagy május 1-jére virágokat ültettek az emlékmű elé. 1974-ben a győzelem napja alkalmából koszorúzásra is sor került, amelyen iskolák, vállalatok és a helyi pártszervezet képviselői vettek részt.³⁹

Megítélésem szerint a település központjától való távolság ellenére a legnagyobb vonzerő maga a folyó, a strandfürdő és a hullámtéri erdő kedvező mikroklímája, egyszóval a természetközelség lehetett. A partszakasz olyan adottságokkal rendelkezett, amelyek lehetővé tették rekreációs céllal a városi környezetből való kilépést.

³⁹ A rendszerváltás után az emlékmű eredeti jelentéstartalmát az üdülőtársulat igyekezett megváltoztatni olyan formában, hogy az üdülőtelep földrajzi fekvésére utaló, a Tisza és a Maros találkozását szimbolizáló térkompozíciót készített a Szegedi Szépműves Céhhez. A terv nem valósult meg, jóllehet a városi önkormányzat 1993-ban 100 000 forinttal támogatta az elképzelést. TIŰi Találkozás (Tisza–Maros) térkompozíció tervdokumentációja.

2. kép. Az üdülőtelep a Tisza felől 1970-es években (TIÜi fotónegatívok)

Nem sok támponttal rendelkezünk arra vonatkozóan, hogy milyen konkrét minták hathattak ösztönző erőként. Olyan típusú üdülőtelep, mint amilyen a két világháború között a Budakalász közelében kialakított Lupa (Lupa)-sziget, Szegeden és környékén biztosan nem létezett. A hullámtérben Apátfalván, Hódmezővásárhelyen, Makón, Mindszenten, Szegváron és Szentesen a 19. század végétől telepített szőlős- és gyümölcsöskertekben voltak ugyan épületek, ám ezek szinte kizárólag gazdasági (munkaeszközök tárolása), nem pedig rekreációs célokat szolgálták.⁴⁰ Előképként a strandfürdőkön használatos, különböző méretű strandkabinok⁴¹ jöhetnek számításba, amelyeket a nyári hónapokat követően szétszereltek és elszállítottak a folyó partjáról. Ezt a modellt alkalmazhatták a „Sárgán”, a Tisza hullámterében azzal a különbséggel, hogy az üdülőtelep kialakulásának kezdetekor már állandó építmények is készültek.

⁴⁰ A szegedi polgárcsaládok üdülőtelepei a 19. század második felében a Tiszától távolabb, a mai Szatymaz határában alakultak ki, ahol különösen az 1879-es árvíz után nagy számban épültek villák. Az épületekhez szőlőbirtokok is kapcsolódtak, amelyek jövedelmet is termeltek tulajdonosaik számára.

⁴¹ Az építményeket a helyi sajtó hasábjain rendszeresen kínálták megvételre, de voltak olyanok is, akik vásárlási szándékukról kívánták az olvasóközönséget tájékoztatni. Akadtak olyan hirdetések is, amelyek kiadásra ajánlották a kabinokat. Az építményeknek különböző típusai léteztek, amelyeket a helyi újságokban a szétkapcsolható, a teraszos, a családi, a kétrészes, a két-, illetve négy személyes vagy éppen a kerek megnevezések jelöltek. A nagyobb építményekben, amelyeket a helyi sajtó gyakran víkendházként is emlegetett, ágyak, székek, asztalok kaphattak helyet, tulajdonosaik, illetve használóik ugyanakkor itt tárolhatták a vízi járművek kellékeit, az evezőket vagy a csónakmotorokat is. A petróleum gázfűzők a folyóparton különféle ételek elkészítését tették lehetővé.

Az 1960-as évek végére a „Sárga” üdülőtelep⁴² olyannyira népszerűvé vált, hogy immáron tudatos akciók keretében újabb hullámtéri területek parcellázására került sor. Tápé Község Tanácsa 144 darab telek kiosztását vette tervbe, amivel megteremtette a Tiszavirág üdülőtelep alapjait. A „Sárga” is tovább bővült, mivel a teleptől a városközpont felé, a Kis-Kőrössy halászcserda és az Ifjúsági Sporttelep között újabb nyaralók épültek,⁴³ a Téli kikötő és a Tisza közötti félszigeten pedig a vízügyi igazgatóság saját dolgozóinak biztosított telkeket.⁴⁴

A FÜRDŐÉLET MEGSZERVEZÉSE

Az Elnöki Tanács 3-10/1957. számú határozatának eredményeként Tápé község területéből 24 kataszteri hold hullámtér került Szeged városához, a II. Kerületi Tanács igazgatása alá. A területen ekkorra már valóságos üdülőtelep alakult ki, amely az illetékesek szerint árvízvédelmi, közbiztonsági, közlekedési, egészségügyi és városrendészeti szempontból sem felelt meg az elvárásoknak. Szükségessé vált tehát mielőbbi rendezése, ezért 1957. október 22-én a nyaralóépülettel rendelkező vállalatok küldöttei értekezletet tartottak, amelyen feladatul tűzték ki a terep felmérését, feltérképezését, a vagyontárgyak védelme céljából „örség” felállítását, a fő útvonal kialakítását és egy 500 liter teljesítményű artézi kút fúrását. Határozat született arról is, hogy az érintettek „társulatot” hoznak létre, amely elsősorban a tagok üdülésének és szórakozásának biztosítását szolgálja.⁴⁵ Ez a szervezet lett a Tömörkény István Üdülőtársulat, amely alakuló közgyűlését 1958. január 20-án tartotta.⁴⁶ A társulat az üdülőtelep tisztán tartását, fegyelmének biztosítását, a botrányokozók megrendszabályozását, a társadalmi tulajdon védelmét és a közegészségügyi előírások figyelembevételét próbálta felvállalni. A tagok kötelességei között szerepelt az alapszabályban foglaltak betartása, vagyis a tagdíj befizetése, a telkek beépítése, az épületek karbantartása, bekerítése stb. Tiltották a háztartási hulladék Tiszába öntését, illetve utcákon történő felhalmozását. A társulat ügyeivel, működtetésével a tagok közül választott intézőbizottság foglalkozott, amelynek megbízatása öt évre szólt. Negyedévente legalább egy alkalommal ülést tartott, amelyről minden esetben jegyzőkönyv is készült. Évente rendes, illetve szükség esetén rendkívüli taggyűlésekre is sor került. A szervezet

⁴² Az üdülőtelepet a Szeged monográfia 5. kötete is említi a tiszai úszóházak és a partfürdő társaságában, mint olyan helyszínt, amely különösen a nyári időszakban a szabadidő eltöltését szolgálta. Tamasi 2010: 251.

⁴³ Ez a terület kapta az Új-Sárga elnevezést, szemben az Öreg-Sárgával, ami az Öreg Kőrössy halászcserda és a Téli kikötő közötti térséget jelölte.

⁴⁴ *Délmagyarország* 1969. május 5. 4.

⁴⁵ TIÜi Levelezések, 1957–1960.

⁴⁶ A szocialista rendszer keretei között feltehetőleg azért működhetett az üdülőtársulat, mivel sok olyan feladatot ellátott, amelyeket a helyi hatóságok képtelenek lettek volna. További kutatások tisztázhatják azt, hogy más üdülőtelepeken alakultak-e hasonló szervezetek.

fennállása során több alkalommal, így például 1964-ben, 1975-ben és 1985-ben módosította az alapszabályát.⁴⁷

1958. szeptember 10-én a Szegedi Vízügyi Igazgatóság és a Tömörkény István Üdülőtársulat megállapodást kötött egymással, amely felhatalmazta utóbbit a bérleti szerződések átvételére és a bérleti díjak kezelésére. A társulat kötelezettséget vállalt az ártéri erdő állagának megőrzésére, fakitermelést ugyanakkor nem végezhetett. Az általa használt terület egyes részeinek feltöltése csak és kizárólag a vízügyi igazgatóság engedélyével valósulhatott meg. 1958. október végén a II. Kerületi Tanács Végrehajtó Bizottsága jóváhagyta a „Sárga” végleges rendezésére vonatkozó tervet, ami magában foglalta a Maros-torkolat vízügyi szabályozását is. A folyó minden évben fél méter széles sávot mosott el, ami nemcsak az üdülőtelepet, hanem a hullámtér belső részeit is veszélyeztette.⁴⁸ Az előzetes tervek alapján új épületek már csak a parttól 15 méterre lehettek, a régieket viszont, amelyek nem feleltek meg az elvárásoknak, át kellett építeni vagy le kellett bontani. A társulat két közlekedési útvonal kialakítását vette célba, amelyeket az Öreg Kőrössy halászcserda és a tápéi lejáró felől sorompókkal záránának le. Mindkét helyen tervezték parkolók kialakítását is, a behajtás csak meghatározott időintervallumban történhetett.

Az üdülőtársulat az alapszabályában foglaltakat szem előtt tartva nyomban nekilátott a terület fokozatos „civilizálásának”, azaz az infrastruktúra kiépítésének annak érdekében, hogy megteremtse az alapfeltételeket. Már 1958 májusában sikerült megoldani az áramellátás kérdését, mivel korábban még a rádióhallgatás is nagy nehézségekbe ütközött. Az elektromos hálózat kiépítése és korszerűsítése a későbbiekben is jelentős terheket rótt a társulatra, a közvilágítás biztosításáról nem is beszélve. Kezdetből fogva megkerülhetetlen kérdésnek bizonyult az ivóvíz biztosítása, amelyhez az üdülőtulajdonosok eleinte a Tápé község belterületén található kutakból juthattak hozzá. 1962-ben készült el az az artézi kút, ahonnan 150 kifolyócsapon keresztül ágagtatták szét a vizet. Később, mintegy tíz év elteltével az egész üdülőtelepet bekapcsolták a városi magas nyomású vízrendszerbe. A társulat, a vízügyi igazgatóság és a városi tanács együttműködésének és hathatós anyagi támogatásának köszönhetően az 1960-as években partvédelmi munkálatok zajlottak, amelyek egy kőfal építésével a folyóvíz sodrásának kártételét voltak hivatottak megakadályozni. A kiadások azokban az években növekedtek meg jelentősen, amikor a Tisza áradásai elöntötték a hullámteret, és nagy mennyiségű hordalék halmozódott fel.⁴⁹ Az 1990-es évek végéig a különböző típusú vállalatok jelenléte az üdülőtelepen kedvezően hatott a társulat működésére, mivel sok feladatot (pl. utak javítása, járdák építése) egyfajta társadalmi munka keretében

⁴⁷ Az 1964-es alapszabály a haszonállatok, köztük baromfik tartását tiltotta, ugyanakkor a galambok és a kutyák esetében már megengedőbbnek bizonyult, amennyiben a tagoknak sikerült ehhez a tevékenységhez a társulat hozzájárulását megszerezniük. 1975-től az üdülőtelepen már semmilyen állat tartását nem engedélyezték.

⁴⁸ *Délmagyarország* 1958. október 22. 3.

⁴⁹ *Délmagyarország* 1962. augusztus 15. 5.

3. kép. A DÉGÁZ üdülője a „Sárgán” az 1970-es években (TIŰi fotónegatívok)

alkalmazottaikkal végeztettek el, ami nagymértékben csökkentette a költségeket. A problémák akkor kezdődtek, amikor többségük megszűnt, a társulat pedig kénytelen volt csak a tagok által befizetett tagdíjakra támaszkodni.⁵⁰

MÁSODIK OTTHONOK, VÁLLALATI ÜDÜLŐK

A Tisza hullámterében az 1960-as évek végén 165 magán- és 44 üzemi vagy közületi üdülőt⁵¹ tartottak számon, s a parcellázásoknak köszönhetően az 1970-es évek közepére az épületek száma már meghaladta a háromezretet. 1975-ben 382 telek szerepelt a nyilvántartásokban, ám ezeknek nem mindegyikén állt építmény, még az 1980-as évek elején is megközelítőleg 20%-uk üres, azaz beépítetlen vagy csak félig-meddig beépített volt.⁵² Külső megjelenésük, szerkezeti felépítésük tanulmányozásához kiváló támpontként szolgálnak azok a fekete-fehér fotónegatívok, amelyek az épületállományról az 1980-as évek elején, feltehetőleg az üdülőtársulat megbízásából készültek.⁵³ A vizuális dokumentáció minden bizonnyal egy átfogó felmérés része lehetett, amelynek külön értéke, hogy az ingatlanok számozása is jól látható a felvételeken. Ennek köszönhetően a mai és a négy évtizeddel ezelőtti állapotok összehasonlíthatóak egymással, a változások

⁵⁰ Interjú Fodor Jánossal.

⁵¹ *Délmagyarország* 1969. május 5. 4.

⁵² TIŰi: Az 1982-es rendes közgyűlésre készített jelentés.

⁵³ TIŰi: Az üdülőtársulat nyaralóiról készített fotónegatívok.

4. kép. A Honvéd üdülő sa tiszai strand mellett az 1970-es években (TIŰi fotónegatívok)

jól nyomon követhetők. A vizuális források mellett a társulat irattárában több olyan kérvény is fennmaradt, amely tartalmazza a felépíteni kívánt nyaralók tervrajzait. A dokumentumokban az 1950-es években az alábbi terminusok fordulnak elő az építményekre vonatkozóan: *fürdőház, fürdőhelyiség, fürdőkabin, kabin, nyaraló, üdülőház, strandkabin*. Ezek az elnevezések alátámasztják azt a feltételezésünket, hogy mintaként a korábban már más strandfürdőkön használatos épületek szolgáltak.

A második otthonként funkcionáló épületek külső megjelenésüket tekintve meglehetősen változatos képet mutatnak. Egy-egy telken az 1950-es évektől többféle építmény is állhatott annak megfelelően, hogy tulajdonosaik a megváltozott igényekhez és lehetőségekhez igazodva milyen átalakításokat vagy éppen teljes átépítést végeztek rajtuk. Ezzel a tendenciával szemben olyan építményekkel is találkozhatunk, amelyek az 1950-es, 1960-as és 1970-es években készültek, s külső megjelenésük azóta sem módosult lényegesen. Az épületállomány tehát különböző korszakok ízlésvilágát, építészeti megoldásait tükrözi. Az üdülőtelepen, különösen az ún. Öreg-Sárgán a kis méretű telkek miatt a beépítettség aránya rendkívül magas.⁵⁴ Az 1950-es években a hullámtérben különféle

⁵⁴ Szávay István 1978-ban a *Délmagyarország* hasábjain a „bódévárosok és a maszek zónák” mintapéldájaként tekintett az üdülőtelepre, amelyet éppen zsúfoltsága miatt nem tartott alkalmasnak az üdülésre: „a magántulajdonosi hévvel emelt kerítések, a házak, üdülők utcasoros elrendezése, a kevés szabad terület mind-mind alaposan csökkenti a Sárga értékeit”. *Délmagyarország* 1978. május 14. 6. Az illetékes hatóságok és az üdülőtársulat hiába próbálkozott az aktuális építkezési irányelvek és az alapszabályban foglaltak betartatásával, próbálkozásaiak gyakorta

építőanyagokból – betonból, fából és téglából – jellemzően egyszintes építmények készültek, amelyek általában egy helyiséggel rendelkeztek, s hozzájuk nyitott vagy fedett előtér, terasz kapcsolódhatott. Minden valószínűség szerint ezek az épületek a szó szoros értelmében vett fürdőkabinok, strandkabinok voltak, azaz tulajdonosaik vagy használóiuk számára főként a fürdőzés előtti és utáni átöltözésre szolgáltak. Alapterületüknél fogva ahhoz még nem biztosítottak megfelelő feltételeket, hogy valóságos második otthonokként funkcionáljanak.

Az országos tendenciákhoz hasonlóan esetünkben is jellemzőek voltak a házilagos megoldások, a bontott építőanyagok használata. Mindenki abból építkezett, amiből tudott, vagy amihez munkahelyén, illetve kapcsolatai révén hozzájutott.⁵⁵ Az egyre magasabb vízszinteket produkáló áradások az 1970-es évek elejétől szemmel látható változásokat indítottak el az építkezési gyakorlatban, hiszen egyre szélesebb körben terjedtek el a többszintes, gyakran cölöpökön, oszlopokon álló építmények, amelyek nagyobb biztonságot nyújtottak az árvizek pusztításaival szemben.⁵⁶ Az épületek átalakulása maga után vonta a helyiségek számának növekedését, azaz a lakószobák, a konyhák és a mellékhelyiségek egymástól való elkülönülését. Ezek a változások megteremtették a lehetőségét, hogy az építmények valódi második otthonokká válhassanak, vagyis tulajdonosaik azokat szezonálisan lakóhelyként használhassák. Gyakori megoldás volt, hogy a felső szintet tartó oszlopok közötti térséget részben vagy teljes egészében beépítették, ahol konyhát, illetve mellékhelyiséget alakítottak ki. Az épületeket rendszerint az állandó lakóhelyről kiselejtezték vagy valamelyik családtagtól örökölt bútorkal, háztartási kellékekkel rendezték be és szerelték fel. Nem igazán volt jellemző, hogy új bútort vásároltak volna. Ha nem álltak rendelkezésre saját, leselejtezendő darabok, akkor biztosan akadtak ilyenek a rokonok, barátok körében, amelyeket a nyaralóban még hasznosítani lehetett. A második otthonok bútorzata a nagyobb áradásokat követően időnként cserélődött, mivel a hullámteret elborító víz olykor használhatatlanná tette a berendezési tárgyakat. Az ezredfordulóig a lábakon álló nyaralók felső szintje még lehetőséget nyújtott a háztartási kellékek, eszközök biztonságos elhelyezésére, az egyre magasabb áradásoktól azonban már ezek a helyiségek sem jelentettek védelmet. Az árvizes periódusok mind az üdülőtársulat, mind az üdülőtulajdonosok számára jelentős többletkiadásokkal jártak, mivel el kellett távolítani az üdülőtelepen felhalmozódott hordalékot, uszadékot és szemetet. Az épületeket ilyen esetekben kitakarították,

eredménytelennek bizonyultak. Még azt sem sikerült teljes mértékben elérniük, hogy a birtokba vett parcellákon az építkezéseket a tagok befejezzék. A társulat 1964-es alapszabálya előírta, hogy a kiutalt telkeket egy éven belül be kell építeni, amihez szükség volt az illetékes tanács építési engedélyére. A terveket jóváhagyás, illetve javaslat végett a társulatnak is be kellett mutatni. A helyi sajtóban az üdülőteleppel kapcsolatban a közelmúltban megjelent írások az épületek állományát és azok térbeli elrendezését egyfajta szocialista kori hagyatéknak vagy örökségnek minősítették. TIÜi A Tömörkény István üdülőtársulat alapszabálya 1964; Kibédi 2020.

⁵⁵ Lásd részletesen: Valuch 2013: 218–219; Németh 2019: 75–97.

⁵⁶ Az 1980-as években az új tulajdonosok az egyszintes épületek egy jelentős részét is ilyen módon alakították át.

fertőtlenítették, a víz által elöntött helyiségeket kifestették. Az 1980-as évek elején készített társulati jelentés a következőképpen mutatja be a kialakult helyzetet, kiemelve, hogy ebben az időszakban Szegeden már más típusú második otthonok⁵⁷ is elterjedtek:

„Sokan feladják ezt a sokszor szélmalomharcnak látszó csatát, melyet a vízzel, hideggel kell megvívniuk. Többen felcserélik az ártéri üdülőjüket a környéken, nem ártéren lévő üdülőkkel, kiskertekkel, esetleg elhagyott tanyákkal. Érthető talán ez a folyamat. Előfordul, hogy mi is kétszer, háromszor vetünk és egyszer sem aratunk. A kiskertekben pedig a befektetett anyag és munka bőven meghozza az eredményt.”⁵⁸

Az 1990-es évek közepétől nemcsak az újabb árvizes periódusok, hanem más tényezők is szerepet játszottak abban, hogy egyre csökkent az üdülőtelep presztízse és az érdeklődés a nyaralóépületek iránt. Akiknek az anyagi lehetőségeik megengedték, azok a nyári hónapok alatt a szabadságukat már leginkább külföldön töltötték, vagy máshol, Horvátországban vagy a Balaton mentén vásároltak maguknak ingatlant.⁵⁹ Akadnak ugyanakkor ellenpéldák is olyan vállalkozók esetében, akik üdülőjük fejlesztésébe, modernizálásába fektették jövedelmük egy jelentős részét. Olyan körülményeket teremtettek, hogy ezek a második otthonok akár állandó lakóhelyként is funkcionálhattak.

Az 1950-es évek végén az üdülőtelepen még nem a magán-, hanem a vállalati üdülők voltak többségben, amelyek alkalmazottaik számára nyújtottak lehetőséget a szabadidő eltöltésére. Az 1960-as évek végétől azonban már az előbbieket kerültek túlsúlyba, ami egyértelműen összefüggésbe hozható az újabb parcellázásokkal, hiszen ezeken a telkeken már túlnyomórészt magánszemélyek építkeztek. Az 1950-es évek végén a nagyobb helyi vállalatok közül üdülőteleppel a cipő-, a jutaáru-, a konzerv- és a ruhagyár mellett a textilművek, valamint a paprikafeldolgozó rendelkezett, amelyeken kívül a kisipari termelőszövetkezetek (bőröndös, cipész, mérlegkészítő) és más cégek (Hordókészítő Vállalat, Sütőipari Vállalat stb.) is jeleskedtek ezen a téren. Számuk az 1970-es évek közepén 25 körül mozgott, az 1990-es évek első felében azonban többségük megszűnt, mivel fenn tartóik, illetve tulajdonosaik a szocialista rendszer összeomlását követően befejezték tevékenységüket. Az ingatlanok egy része ekkor magántulajdonba került, más részüket egyszerűen magára hagyták, majd egy idő után elbontották. A vállalati

⁵⁷ Az 1960-as évek második felétől kezdődően Szeged és az 1973-tól közigazgatási önállóságát elvesztő Kiskundorozsma határában több hullámban nagyarányú parcellázást hajtottak végre. Néhány száz négyzetméteres kerteket alakítottak ki, amelyeket városi lakosok vásároltak meg. Kiskundorozsma határában a Sziksós és a Subasa nevű határrészen, Újszegeden a Traktor utca két oldalán, Baktóban és másutt együttesen több mint 10 000 kiskert jött létre, amelyeket tulajdonosaik betelepítettek gyümölcsfákkal, szőlővel, s legtöbbször az évek során hétvégi házakat építettek. Tamasi 2010: 263.

⁵⁸ TIÜi Az 1982-es közgyűlésre készített jelentés.

⁵⁹ Valuch 2013: 219.

üdülőket a magánüdülőkhöz hasonlóan az 1960–1970-es években átalakíthatták annak érdekében, hogy újabb funkciók betöltésére legyenek alkalmasak:

„Több szegedi vállalat, intézmény hajlandó a Sárgán levő üdülőjét bővíteni, s úgy berendezni, hogy ott alvásra is legyen lehetőség. Ilyen gondolat született már a közalkalmazottak, a textiles, az orvos-egészségügyi szakszervezethez tartozó intézményekben, s vállalatoknál. Sőt, olyan törekvés is tapasztalható, hogy csereüdültetést bonyolítsanak le az ország más vidékén levő testvérvállalatokkal.”⁶⁰

A nagyobb vállalati üdülőkhöz gondnokokat is alkalmaztak, sőt arra is akadt példa, hogy szezonálisan italmérést üzemeltettek, ami vonzónak bizonyult a magánüdülők tulajdonosai körében. Az ingatlanokat az alkalmazottak rendszeresen igénybe vehették, akár családi rendezvényekre is kibérelhették. A Szegedi Postaigazgatóság üdülőjében például az intézmény keretei között tevékenykedő szocialista brigádok május elsején rendszeresen tartottak összejöveleket.

AZ ÜDÜLŐTELEP MINDENNAPJAI, A SZABADIDŐ ELTÖLTÉSÉNEK FORMÁI

A „Sárga” üdülőtelepre a magánszemélyeket, illetve a helyi vállalatok alkalmazottait főként a fürdőzési lehetőség, a vendéglátóhelyek nyújtotta szolgáltatások, valamint az erdővel borított hullámtér sajátos mikroklímája vonzotta.⁶¹ Egy szegedi születésű, de a fővárosban élő házaspár 1982. június 13-án megfogalmazott panaszlevelében a „jó levegőt és a csendet” hangsúlyozta mindamelllett, hogy az üdültulajdonosok „barátságos, csendes és kedves” mivoltát is megemlítette a motiváló tényezők között.⁶²

Az első generációs „Sárgások” közé tartozó Hézső család az 1950-es években azért igényelt telket a Tisza partján, mert Szeged központjában egy emeletes bérházban élve nem adódott más lehetőségük arra, hogy „kilépjenek” a belvárosi környezetből. A családfő számára a folyó a horgászat, a gyermekeknek pedig a fürdőzés lehetőségét kínálta.⁶³ Minden bizonnyal mások is hasonló indokok miatt dönthettek úgy, hogy az 1950-es években üdültelket igényelnek és nyaralót építenek a Tisza hullámterében. Akadt olyan család is, amelynek lakóházát az új lakótelepek kialakítása során kisajátították, s a fennmaradt pénzüsszeg egy részét fektették nyaraló vásárlásába. Mindezek mellett az 1960-as évektől azt is

⁶⁰ *Délmagyarország* 1965. március 27. 4.

⁶¹ Hasonló tényezőket (Tisza–Maros-szög klímája, levegője, rokoni-baráti kapcsolatok, lakóhelyhez közeli fekvés) rögzített Barna Bernadett kérdőíves felmérésében, amelyet 50 üdültulajdonos bevonásával a 2010-es évek elején készített. Barna 2013: 19.

⁶² A panaszlevél a vállalati üdülőkhöz tartott rendezvényekkel foglalkozott, amelyek gyakran zavarták a magánüdülők tulajdonosait. TIÜi Ügyfelfogadási napló, 1979. májustól.

⁶³ Interjú Fodor Jánosné Hézső Zsuzsával.

figyelembe kell vennünk, hogy Szegeden kifejezetten divattá, és hozzá kapcsolódóan presztízssé vált a hullámtérben ingatlan birtoklása és fenntartása, ahova meg lehet hívni az ismerősöket, barátokat, és ahol el lehet tölteni a nyári hónapokat.⁶⁴ Az üdülőközösség társadalmi összetétele nagyfokú változatosságot mutat, hiszen különböző foglalkozási csoportok – gyári munkások, közigazgatási alkalmazottak, értelmiségiek –, az 1990-es évek elejétől pedig egyre nagyobb számban egyéni vállalkozók is képviselik magukat.⁶⁵ Döntő többségük a helyi lakosság köréből kerül ki, s érdekes módon nemcsak a belvárosi, illetve lakótelepi környezetben, hanem a falusias jellegű városrészekben élő családok is jelen vannak az üdülőtelepen.

A „Sárgán” kialakult és folyamatosan változó közösség mindennapjait a svédországi példákhoz hasonlóan sajátos ritmus és ideiglenesség jellemzi, hiszen az épületek az esztendő nagy részében üresen állnak, s főként csak a nyári hétvégekre, hónapokra népesülnek be. A nagyobb árvizeket megelőzően a bútorzat és a háztartási kellékek költöztetése, szállítása miatt az építményeket azok tulajdonosai, használói rendszeresen látogatják, mivel próbálják értékeiket biztonságba helyezni. Ilyen értelemben aktívnak tekinthető az áradások levonulását követő időszak is, amikor a felhalmozódott hordalék elszállítását, a helyiségek fertőtlenítését, takarítását végzik. Esetünkben is kialakultak az állandó lakóhely elhagyásának, majd az üdülőtelepről való távozásnak a rituális alkalmi. Előbbi rendszerint május elsejéhez kapcsolódik, amikor a szomszédos nyaralók tulajdonosai egyfajta szezonnyitó összejövetelt tartanak, bár az épületek tényleges birtokbavétele általában csak egy későbbi időpontban következik be. A második otthonba történő költözést és szezonális használatának időtartamát természetesen a Tisza vízjárása is nagymértékben befolyásolhatja, lerövidítheti, vagy bizonyos években teljes mértékben ellehetetlenítheti. A távozás, az üdülőtelep elhagyásának rituális alkalmi általában augusztus 20-ához kapcsolódik, amikor egyfajta nyárbúcsúztatóként vagy szezonzáróként ismételt sor kerülhet baráti összejövetelek megtartására. Ennek keretében a vízi járművekkel rendelkező ingatlantulajdonosok közül többen esti kirándulást tesznek, amelynek során a folyóról tekintik meg az ünnepi tűzijátékot.⁶⁶

Az épületek átalakulásának, bővítésének köszönhetően a családok gyermekeikkel együtt huzamosabb ideig nemcsak a hétvégekre vagy a nyári szabadság idejére, hanem június elejétől augusztus végéig állandóan is birtokba vehetik az ingatlanokat. A napi rutint a szülők munkába járása, távozása és megérkezése

⁶⁴ A jelenségről lásd Valuch 2013: 156; Németh 2019: 170–171.

⁶⁵ A kutatás során megszólaltatott adatközlők nem győzték hangsúlyozni, hogy az egyes foglalkozási csoportok nem különültek el egymástól, képviselőik szoros kapcsolatot alakítottak ki egymás között. Nem számított, hogy ki milyen társadalmi háttérrel, pozícióval rendelkezett. Lásd párhuzamként: Törő 2016: 244–245.

⁶⁶ Az elmúlt években tanúi lehettünk egy sajátos lokális ünnep, a Tisza-parti Szent István Népi-ünnepély kialakulásának és formálódásának, amelyet 2019. augusztus 20-án már tizennegyedik alkalommal szerveztek meg. A horgász-, illetve a halászléfőző-verseny más programokkal együtt lehetőséget biztosít a közösségen belüli kapcsolatok kialakítására és megerősítésére.

határozza meg, a gyermekek ezzel szemben szabadon hódolhatnak a fürdőzésnek, a horgászatnak vagy a vízi sportoknak. Szinte egész nyáron aktív társasági élet folyik, a szomszédok kölcsönös látogatása, családi rendezvények, névnapok és születésnapok szervezése. Vannak olyan részei az üdülőtelepnek, ahol az évtizedek során nagyon intenzív szomszédsági kapcsolatok alakultak ki, aminek az egyik legszembetűnőbb megnyilvánulási formája a rendszeresen ismétlődő közös étkezés. Az egész nyári időszakra jellemző a kötetlenség, a fesztelenség, a fürdőruha-viselés még a családi rendezvényeken is.

A Tisza hullámterében az üdülők tulajdonosai és használói különböző szabadidős tevékenységeket folytatnak, amelyek közül az úszás és a fürdőzés a folyóhoz kapcsolódik szorosan. Legfontosabb helyszínük a Maros-torkollal szemben található, homokkal borított strand, amely a közeli városrészek (Tápé, Tarján) lakói körében is nagy népszerűségnek örvend.⁶⁷ A fürdőzés másik lehetséges színterei a folyó partján sorakozó mólók, amelyeket erre a célra elsősorban tulajdonosaik használnak. Az üres fémhordókból, vascsövekből és fából összetákolt szerkezetek, amelyeket a vízállás változásának megfelelően drótkötelekkel szabályoznak, a vízi járművek kikötését is lehetővé teszik.⁶⁸ A téli hónapok idejére a mólókat a partra vonatják abból a megfontolásból, hogy a jégtáblák össze ne törjék, össze ne zúzzák őket.⁶⁹

Az 1950-es évek közepén az üdülőtelepen már megjelentek a különböző típusú vízi járművek (motorcsónakok, kajakok és vitorlások), amelyek elsősorban a vállalati üdülőkben szabadidejüket töltő alkalmazottak sportolási és egyéb igényeit elégítették ki. A magánszemélyek eleinte fából összeállított, lapos fenekű ladikkokkal közlekedtek, amelyeket a tápéi vagy környékbeli mesteremberek készítettek számukra. Az 1970–1980-as években jellemző volt, hogy tulajdonosaik ezeket a vízi járműveket 4-5 lóerős, jugoszláv gyártmányú Tomos motorokkal szerelték fel, ami lehetővé tette nagyobb távolságok megtételét, a horgászat mellett akár a Maroson, akár a Tiszán való kirándulások megszervezését is. A motorcsónakok egy idő után az üdülőtulajdonosok körében is megjelentek, birtoklásuk, különösen a nagy teljesítményű járművéké, egyfajta státusszimbólumként is funkcionált. Az egyik üdülőtulajdonos Budapestről vásárolt magának leselezett, rendőrségi rohamcsónakot, majd később egy hajóépítő mesterrel üveg-szálból gyártatott hét személy befogadására alkalmas vízi járművet, amelyet 50 lóerős motor hajtott. A család különleges alkalmak idején, nagyobb távolságok megtétele során használta, horgászni viszont ladikkal jártak. A vízi járművekkel nemcsak a folyó szegedi szakaszán közlekednek, hanem előfordul, hogy Mártély

⁶⁷ A fürdőhely fenntartása évtizedek óta állandóan visszatérő problémája az üdülőtelepnek. Megfelelő üzemeltető híján ugyanis hivatalosan nem működhet, a fürdés ezen a partszakaszon jelenleg tiltott tevékenységnek számít.

⁶⁸ Az üdülőtelepen 2007-ben megközelítőleg 50 mólót használtak vízi járművek kikötésére, horgászatra vagy napozás céljából.

⁶⁹ Interjú Vincze Jánossal.

vagy Mindszent környékére is ellátogatnak, ahol a Tisza kanyarulataiban homokkal borított strandok kínálnak kedvező lehetőséget a fürdőzésre.⁷⁰

* * *

A tanulmány arra tett kísérletet, hogy Szeged példáján keresztül a 20. század folyamán a tiszai fürdőkultúrában bekövetkezett változásokat értelmezze. Úszóházak vagy uszodák létesítésével a folyó rekreációs célokra történő „birtokbavétele” a 19. század közepétől indult meg, majd az 1910-es évektől egymás után jöttek létre a tiszai strandfürdők, amelyeket különböző társadalmi rétegek és foglalkozási csoportok használtak. Az 1950-es évek közepétől bizonyos partszakaszokon üdülőtelepek alakultak ki, ahol a második otthonként funkcionáló nyaralóépületekhez kapcsolódóan a szabadidő eltöltésének sajátos formái honosodtak meg. A magánüdülők szocialista kori elterjedésének vizsgálatára az 1980-as évektől különböző tudományágak képviselői részéről több kísérlet történt, a témával foglalkozó szakemberek figyelmét azonban többnyire elkerülték a hullámtéri üdülőtelepek, amelyeket a folyó áradásai időszakosan vízzel öntenek el. A „Sárga” nemcsak ebben a tekintetben foglal el sajátos helyet a magyarországi magánüdülők között, hanem azért is, mert megközelítőleg egy évtizeddel a jelenség széles körű expanzióját megelőzően a helyi vállalatok és magánszemélyek már elkezdtek birtokba venni a Tisza partját, amikor a gazdasági-társadalmi viszonyok még nem tették lehetővé a második otthonok tömeges kialakítását. Az 1990-es évek közepéig a „Sárgán” üdülőt birtokolni sajátos presztízst jelentett annak ellenére, hogy a periodikusan ismétlődő árvizek miatt sokkal költségesebb volt az épületek fenntartása, nem is beszélve arról, hogy egy zártkerti nyaralóval szemben a kiadásokat bevételek nem kompenzálhatták. A hullámtérben a telkek mérete, illetve a helyi szabályozás miatt sem nyílhatott lehetőség arra, hogy az ingatlanok tulajdonosai önellátás vagy némi jövedelem megszerzése céljából zöldség- és gyümölcsféléket termeljenek vagy állatokat tartsanak, azaz a háztáji gazdálkodáshoz hasonló tevékenységet folytassanak. Az üdülőtelep népszerűségéhez ennek ellenére minden bizonnyal hozzájárult az a körülmény is, hogy az 1950-es években már lehetővé vált a kvázi magántulajdonban lévő ingatlanok használata, mindamelllett, hogy olcsó és elérhető nyaralási lehetőséget is kínált a város lakossága számára. Nem véletlenül mutatkoztak aktívnak ezen a téren a helyi vállalatok, amelyek ebben az időszakban alkalmazottaik számára még nem tudtak széles körű üdülési lehetőséget biztosítani. Az üdülőtelepen a homokkal borított strandfürdővel, a strandkabinokkal, a mólókkal, a vízi sportok úzéséhez és a horgászathoz szükséges vízi járművekkel minden adott volt ahhoz, hogy szélesebb társadalmi rétegek is bekapcsolódhassanak a fürdőkultúrába, és a szabadidő eltöltésének olyan formáit (vitorlázás, motorcsónakok használata stb.) is gyakorolhassák, amelyek korábban csak egy viszonylag szűk réteg privilégiumai közé tartoztak. A „Sárgán” az 1950-es évektől meg lehetett valósítani a „tökéletes tiszai nyaralást”, amelynek

⁷⁰ Interjú Fodor Jánossal és feleségével, Hézsó Zsuzsával.

nemcsak az üdülőtulajdonosok válhattak a részeseivé, hanem azok is, akik társadalmi kapcsolatrendszerükhöz tartoztak, s rendszeres látogatói voltak a nyári időszakban az üdülőtelpnek. A második otthonok tulajdonosai, illetve használói mind a mai napig egyfajta kettős életvitelt valósítanak meg, mivel szezonálisan egyik társadalmi közezből egy másikba lépnek át, ahol teljesen más normák és szabályok érvényesülhetnek, mint állandó lakókörnyezetükben.

FORRÁSOK

A Tömörkény István Üdülőtársulat irattára (TIÜi).

Délmagyarország, 1910–1978.

Szegedi Friss Újság, 1919–1932.

Szegedi Híradó, 1859–1923.

Kibédi Péter 2020: Legenda a város szélén a Sárga. *Szeged Ma*. <https://szegedma.hu/2020/07/legenda-a-varos-szelen-a-sarga-kepgaleria> – utolsó letöltés: 2021. május 31.

Interjú Vincze Jánossal 2020. augusztus 5-én, készítette Mód László. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Fodor Jánossal 2021. március 10-én, készítette Mód László. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Fodor Jánosné Hézső Zsuzsával 2021. március 11-én, készítette Mód László. (A szerző tulajdonában.)

HIVATKOZOTT IRODALOM

Ablonczy Balázs 2011: Rejtelmes sziget. A Lупpa-szigeti nyaralótelep első másfél évtizede, 1934–1950. In: H. Németh István – Szívós Erika – Tóth Árpád (szerk.): *A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére*. Budapest, 404–418.

Bálint Sándor 1976: *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Első rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974–1975/2*. Szeged.

Barna Bernadett 2013: *Tisza menti második otthonok*. (Szakdolgozat.) Szegedi Tudományegyetem, Szeged.

Bátyai Gitta 1997: Csárdák a Tisza-parton. A Körössyk történetéből. *Szeged. A város folyóirata* (9.) 9. 23–24.

Bátyai Jenő 1986: Strandhistória. *Délmagyarország* 1986. július 2. 4.

Bendix, Regina – Löfgren, Orvar 2007: Double Homes, Double Lives? *Ethnologia Europaea* (37.) 1. 7–16. DOI: 10.16995/ee.1009.

- Búza Péter 1993: *Balatonfenyves: Fejezetek egy nyaralótelep életéből*. Balatonfenyves.
- Csordás László 1992: Magánüdülők a Dél-Alföldön. *Alföldi Társadalom* 3. 72–92.
- Csordás László 2019: Magánüdülők építése Magyarországon 1981-től napjainkig. *Gradus* (6.) 3. 102–112.
- Hegedüs József – Manchin Róbert 1987: Az üdülőterületek expanziója (1965–1975). *Szociológia* (16.) 2. 251–275.
- Inczefi Géza 1960: *Szeged környékének földrajzi nevei*. Budapest.
- Löfgren, Orvar 1999: *On Holiday: a History of Vacationing*. Berkeley – Los Angeles – London, 109–154. DOI:10.1525/california/9780520217676.001.0001
- Mód László 2007: Egy szegedi üdülőtelep kutatásának lehetőségei. In: Mód László (szerk.): *Folyók és városok. Rivers and Towns*. Szeged, 25–32.
- Mohácsi Gergely 2002a: Testkultusz és tömegtársadalom. A budapesti strandfürdők alapításának rövid története. *Századok* (136.) 6. 1471–1506.
- Mohácsi Gergely 2002b: Szép, Erős, Egészséges. Szabadidő és testkultúra Budapesten a 20. század első felében. *Korall* (3.) 7–8. 34–55.
- Németh Szandra 2019: *A második otthonok expanziója. Magánüdülők Magyarországon az 1960-as–1980-as években*. (PhD-disszertáció.) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Schleicher Vera 2018: *Kultúrfürdő. Kulturális kölcsönhatások a Balaton térségében 1821–1960 között*. Budapest.
- Tamasi Mihály 2010: Az életmód alakulása. In: Blazovich László (szerk.): *Szeged története* 5. Szeged, 247–270.
- Törő Balázs 2016: Második otthonok a Balaton partján. In: Bíró Gyöngyvér (szerk.): *Móra Akadémia. Szakkollégiumi Tanulmánykötet* 3. Szeged, 230–249.
- Valuch Tibor 2013: *Magyar hétköznapiak. Fejezetek a mindennapi élet történetéből a második világháborútól az ezredfordulóig*. Budapest.